

Beogradski Gajret "Osman Đikić"

Nadir Dacić

Prijepolje, Srbija

Sažetak

Ovaj rad se zasniva na istraživanjima opsežne arhivske građe, koja predstavlja, najvećim dijelom, sačuvana arhiva samog društva *Gajret*, koja je pohranjena u Arhivu Bosne i Hercegovine, Istorijskom arhivu i Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, zatim Arhivu Jugoslavije i Arhivu Srbije u Beogradu. Značajan broj dokumenata koji se odnose na rad *Beogradskog Gajreta*, a koji se čuvaju u ovim arhivima, prvi put se objavljuju u ovom radu.

Cilj ovoga rada jeste da pokaže historijske uvjete i okolnosti pod kojima je društvo *Gajret* nastalo 1903. godine i kako se razvijalo od njegova osnivanja do prinudne likvidacije 1941. godine. Zatim, da odgovori na pitanje kako i u kolikoj mjeri je ono u višedecenijskom razdoblju svoga postojanja djelovalo na kulturni, politički i, uopće, društveni život Muslimana Bosne i Hercegovine i ostalih krajeva u kojima je djelovalo. Pošto je suština teme rad *Beogradskog Gajreta*, cilj je da se pokaže koliko je ovo društvo uspjelo u ispunjenju, odnosno ostvarenju svog prvog i osnovnog cilja, a to je potpomaganje školovanja muslimanske omladine, uglavnom iz Bosne i Hercegovine, na Univerzitetu i na drugim visokim školama u Beogradu.

Ključne riječi: *Gajret*, *Beogradski Gajret*, društvo, muslimani, student, pitomci, *Gajretov Dom*, Osman Đikić, školovanje.

Uvod

Pitanje rada kulturno-prosvjetnih društava u Bosni i Hercegovini, koja su nastala krajem 19. i početkom 20. st., dugo vremena nije bilo predmet posebnog i sistematskog istraživanja i naučne obrade. Međutim, bez izučavanja i sagledavanja njihove uloge i značaja, a naročito društava *Gajret*, *Prosvjeta*, *La Benevolencija* i *Napredak*, nije moguće imati jednu cjelovitu naučnu interpretaciju historije naroda bivše Jugoslavije, u kojoj su ove institucije, nesumnjivo, imale vrlo zapaženu ulogu.

Pojava kulturno-prosvjetnih društava u Bosni i Hercegovini na kraju 19. i samom početku 20. st. bila je rezultat i izraz potreba novih društvenih snaga – domaće građanske klase, koja postaje sve značajniji činilac u društvenom i nacionalno-političkom životu. Jedan od bitnih uvjeta za ostvarivanje interesa nove građanske klase bio je u stvaranju sopstvene nezavisne inteligencije a taj cilj mogao se postići kroz vlastiti angažman u pravcu školovanja omladine i razvijanjem kulturno-prosvjetnih akcija u širim slojevima. Ostvarivanje tih rezultata realizirano je osnivanjem kulturno-prosvjetnih društava. Zasebno formiranje i paralelno egzistiranje ovih društava bilo je posljedica naglašene vjersko-nacionalne izdiferenciranosti stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Prvo takvo društvo iz redova domaćeg stanovništva osnovali su Jevreji 1892. godine pod nazivom *La Benevolencia* u Sarajevu. Do osnivanja kulturno-prosvjetnih društava ostalih naroda u Bosni i Hercegovini dolazi nešto kasnije, a odvijalo se skoro istovremeno, u razmaku od nepune dvije godine. Kulturno-prosvjetno društvo Srba *Prosvjeta* osnovano je 18. avgusta 1902. godine u Sarajevu, na inicijativu 29 akademski obrazovanih Srba, uglavnom činovnika.

Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Napredak* nastalo je spajanjem dva slična potporna društva: “Mostarskog hrvatskog potpornog društva za pomaganje siromašnih đaka i naučnika”, osnovanog 14. septembra 1902. i “Sarajevskog društva za namještanje djece na zanate i trgovinu”, osnovano 12. novembra 1903. godine.

I konačno, Društvo za potpomaganje đaka Muslimana *Gajret*, osnovano je 20. februara 1903. godine. Poslije nekoliko godina rada *Gajreta* pristupilo se organiziranju mreže povjerenika i pododbora u gotovo svim krajevima Bosne i Hercegovine. Međutim, tek poslije skoro dvadeset godina od osnivanja ovog društva u Sarajevu, odnosno 1921. godine, njegova organizacija proširena je i na Sandžak. Iste godine,

imenovani su *Gajretovi* povjerenici za mnoge gradove u tom kraju, a narednih godina došlo je i do formiranja pododbora i mjesnih odbora u svim većim mjestima na ovom području.

Dakle, *Gajret* je ponikao na teritoriji Bosne i Hercegovine i prvih sedamnaest godina djelovao je samo u tim granicama. Međutim, postojala je jasna potreba za školovanjem i kulturnim uzdizanjem muslimanske omladine i u krajevima van Bosne i Hercegovine u kojima je živjelo muslimansko stanovništvo.

Širenje *Gajretove* organizacije izvan Bosne i Hercegovine vršeno je uz svesrdnu pomoć i podršku državnih organa, prije svega Ministarstva vjera, odjela za muslimanska pitanja, koje je bilo nadležno za vjersku organizaciju muslimana izvan Bosne i Hercegovine. Preko pojedinih muftija i drugih vjerskih službenika vršena je agitacija za osnivanje *Gajretovih* organizacija.

Nastao sa prvobitnim ciljem da pomogne i omogući lakše školovanje muslimanske mladeži, *Gajret* je razvio svoju djelatnost i odigrao značajnu kulturno-prosvjetnu misiju. O Kulturno-prosvjetnom društvu *Gajret* Ibrahim Kemura je napisao obimnu knjigu pod nazivom *Uloga Gajreta u društvenom životu muslimana* koja je objavljena 1986. godine u Sarajevu. U knjizi je detaljno opisan rad *Gajreta* od osnivanja 1903. do prestanka s radom 1941. godine. Međutim, rad *Gajretovih* jedinica na području Sandžaka, u ovoj knjizi, samo je kratko spomenut, a o *Beogradskom Gajretu Osman Đikić* govori se samo na 2–3 strane. Zato je bilo potrebno da se rad *Gajreta* u svim sredinama u kojima je postojao i djelovao temeljitije istraži.

U tom smislu, u zadnjih nekoliko godina, napravljeni su značajni pomaci. Monografiju *Gajret u Priboju* objavio je književnik Faruk Dizdarević 2004. godine, a 2007. pojavila se monografija *Gajret u Pljevljima* autora Uzeira Bećovića. Monografska izdanja *Gajret u Prijepolju*, *Gajret u Sjenici*, *Gajret u Novoj Varoši* i *Gajret u Novom Pazaru*, rezultat su mog dosadašnjeg istraživanja i rada.

Beogradski Gajret Osman Đikić

Osnivanje i rad Društva

Svjesni da inteligencija daje motornu snagu nacionalnom pokretu, aktivisti i istaknute ličnosti javnih, kulturnih i političkih krugova iz Beograda nastojali su da što više Muslimana stiče visoko obrazovanje na

Univerzitetu u Beogradu. Kao što je poznato, broj studenata Muslimana iz Bosne i Hercegovine na Beogradskom univerzitetu do Prvog svjetskog rata bio je neznatan, uglavnom zbog politike stipendiranja, koju je vodila austro-ugarska vlast. Među rijetkim pojedincima koji su studirali na Beogradskom univerzitetu bili su Hasan Rebac, Mustafa Gobeljić, Rizvan Sefo i Salih Ćišić. Srednje škole do 1914. godine u Beogradu pohađali su Muhamed Hodžić, Siri Abdagić i Đulaga Bukovac, dok su na Vojnoj akademiji bili Alija i Husnija Kurtović. I poslije 1918. godine, najveći broj studenata Muslimana iz Bosne i Hercegovine i dalje se upisivao na Zagrebačko sveučilište, iako se i broj studenata u Beogradu povećavao i iznosio 10–12 godišnje.

Tako je dvadeset godina po osnivanju i uspješnom djelovanju *Gajreta* na teritoriji Bosne i Hercegovine, u oktobru 1923. godine, osnovan *Beogradski Gajret Osman Đikić* (u daljem tekstu *Beogradski Gajret*), društvo za potpomaganje muslimanske omladine iz Bosne i Hercegovine na Univerzitetu u Beogradu. Inicijativu za osnivanje ovog društva dali su ugledni muslimanski javni radnici u Beogradu i na taj način omogućili da se jedan veliki broj Muslimana upiše i školuje na raznim fakultetima Beogradskog univerziteta. U akciji oko osnivanja *Beogradskog Gajreta* naročito su se isticali i bili zaslužni za njegovo osnivanje ugledni Muslimani Beograda Hasan Rebac i hafiz Abduselam Džumhur. Oni su, dolazeći u dodir sa omladinom, uvidjeli da je toj omladini potrebna pomoć u obezbjeđivanju što lakšeg školovanja na Univerzitetu i zato su odlučili da pokrenu osnivanje jednog društva, čiji bi cilj bio pomaganje školovanja muslimanske omladine.

Prema verziji koju je iznio dr. Avdo Hasanbegović, osnivanje *Beogradskog Gajreta* na XVIII skupštini *Gajreta* 1924. godine (koju je on sazvaio) uslijedilo je nakon jedne šire konferencije kulturno-prosvjetnih i nacionalnih radnika iz Beograda. Ta „konferencija je urodila plodom i na njoj je riješeno pitanje osnivanja 'Beogradskog Gajreta', vezanog za ime našeg neumrlog učitelja, Osmana Đikića. Ovo društvo prešlo je odmah na djelo i uzelo već prve godine pod okrilje 35 naših siromašnih akademičara koje je potpuno obezbijedilo i opskrbilo i na taj način im pomoglo da se intenzivnije i bezbrižnije posvete svom poslu“.¹

¹ Hamza Humo, *Spomenica dvadesetpetogodišnjice Gajreta 1903-1928*, Glavni odbor *Gajreta* u Sarajevu 1928, 94.

Međutim, drugi dostupni podaci o osnivanju *Beogradskog Gajreta* demantiraju Hasanbegovićevu tvrdnju o njegovoj inicijativi za osnivanje ovog Društva, i, kako se čini, čitava ova akcija odvijala se čak mimo *Gajreta* iz Sarajeva i njegova predsjednika. Na takav zaključak upućuje nas i jedno pismo Hasana Rebca, neposrednog učesnika i jednog od glavnih pobornika ove akcije, iz kojega se jasno vidi da je inicijativa za osnivanje *Beogradskog Gajreta* potekla iz beogradskih krugova i isključuje vidnije učešće predsjednika *Gajreta* iz Sarajeva. Naime, u tom pismu koje je upućeno Avdi Hasanbegoviću, Rebac doslovno piše: „*Ovamo se osnovalo (misli u Beogradu), mjesto pododbora, Gajretovo posebno društvo 'Beogradski Gajret Osman Đikić', jer je tako bila volja ove sredine a praktično je bolje.*“²

Slična zapažanja iznio je i veliki župan Sarajevske oblasti Milan Nikolić, ministru unutrašnjih djela Boži Maksimoviću, zalažući se za „*stvaranje što povoljnijih uslova za školovanje muslimanske omladine u Beogradu i jače angažovanje društva u tom pravcu.*“³

S druge strane, Ibrahim Kemura zaključuje da su „*motivi osnivanja 'Beogradskog Gajreta' bili rezultat zainteresovanosti i namjere režimskih krugova da stvaranjem pogodnih uslova za školovanje vrše uticaj na studentsku omladinu u pravcu njenog pridobijanja za srpsku nacionalnu orijentaciju.*“⁴

U akciji oko osnivanja *Beogradskog Gajreta* angažirale su se, pored nekoliko Muslimana u Beogradu, među kojima su se naročito isticali i bili zaslužni Hasan Rebac i hafiz Abduselam Džumhur, uglavnom ličnosti srpskog javnog, političkog i kulturnog života. Na taj način se i konkretnim primjerom težilo opovrgavanju tvrdnji i optužbi JMO i njenih vođa o neprijateljskom držanju srpskih političara i stranaka prema Muslimanima. Ova opoziciona partija (JMO) imala je pretenzije da bude isključivi predstavnik i nosilac politike Muslimana pa samim tim da u svojim rukama i pod svojom kontrolom drži sve vitalne muslimanske institucije, među kojima je *Gajret* zauzimao vidno mjesto.

Prema mišljenju JMO, osnivanjem *Beogradskog Gajreta* nastojalo se vršiti pridobijanje Muslimana i popularisanje srpske orijentacije na kulturnom, političkom i nacionalnom polju. U tom cilju ova partija

² IAS, FG, K-20, Pismo Hasana Rebca dr. Avdi Hasanbegoviću, datirano 25. 09. 1923.

³ Arhiv Bosne i Hercegovine, 1543/1925.

⁴ Ibrahim Kemura, *Uloga Gajreta...*160.

je donijela odluku o osnivanju kulturno-prosvjetnog društva *Narodna uzdanica*, čiji je prvenstveni zadatak bio da parira *Gajretu* i neutralizira njegov uticaj među Muslimanima.

Međutim, Hasan Rebac, jedan od osnivača *Beogradskog Gajreta*, sasvim drugačije tumači razloge njegova osnivanja: „*Humana i kulturno-prosvjetna strana ovog Društva imala je poslužiti ispravljanju pogrešnih pojmova o Islamu i Muslimanima i prevazilaženju vještački stvorenog jaza među braćom dviju vjera*“.⁵

Značaj koji se pridavao nacionalnom vaspitanju muslimanske omladine i nade koje su polagane na djelovanje *Beogradskog Gajreta* u tom pravcu, vidljivi su i iz činjenice da je njeno finansiranje, najvećim dijelom, vršeno iz državnih sredstava. Sam Kralj u tome je prednjačio, doznajući kao svoj redovni prilog svakog mjeseca iznos od 25.000 dinara.

Izgradnja studentskog Doma *Beogradskog Gajreta*

U 1926. godini na Univerzitet i na više škole u Beogradu počinju dolaziti i Muslimanke, kojima je trebalo posvetiti naročitu pažnju. Radi toga *Beogradski Gajret* otvara u jesen 1926. godine i svoj ženski internat. Međutim, ogromna smetnja u radu Društva bila je ta što nije imao svoju kuću, u kojoj bi smjestili svoje pitomce, nego su se morali seliti iz kuće u kuću, koje su uglavnom bile nepodesne za takvu svrhu, a pored toga moralo je plaćati ogromnu kiriju. Osim toga, broj pitomaca se iz godine u godinu povećavao. Brige Uprave bile su sve teže. Svake jeseni morali su odbijati veliki broj kandidata, jer u skupo zakupljenim domovima nije bilo dovoljno mjesta. Internati su u tom periodu bili odvojeni. Pregled i nadzor nije mogao biti dovoljan i pored dobrih vaspitača i upravnika domova. A dvije kuhinje i dvije posluge umnožavale su, pored visoke kirije, i inače velike izdatke tokom mjeseca. Za sve vrijeme svoga rada Društvo je osjećalo naročitu potrebu da ima svoj dom, gdje bi se omladini pružila udobnost za život i rad. Sasvim je razumljivo da je bilo teško naći u privatnim kućama prostorijske koje bi odgovarale higijensko-pedagoškim potrebama jednog studentskog doma. Međutim, i pored toga, Društvo se trudilo da ostvari što bolje rezultate u svom radu.

⁵ Hasan Rebac, *O osnivanju Beogradskog Gajreta Osman Đikić, Gajret*, VIII/1924, 1–2, 6–7.

Da bi trajno riješili problem prostorija, članovi Upravnog odbora su odlučili da dođu do svoga doma. Radi toga, Upravni odbor *Beogradskog Gajreta* je u februaru 1930. godine uputio apel svim rodoljubima za pomoć u podizanju *Gajretovog Doma*. I cijela uprava dala se na posao. Beogradska općina koja je uvijek imala blagonaklonosti prema svim humanim i kulturnim društvima, na molbu *Beogradskog Gajreta*, poklonila je zemljište na uglu jednog od svojih prostranih imanja u Dalmatinskoj ulici, a u veličini od 1359 kvadratnih metara. Društvene uštedevine bilo je svega nekoliko stotina hiljada dinara, i to je bilo dovoljno samo za temelje novog doma. Moralo se zato pristupiti sakupljanju dobrovoljnih priloga, čemu je spomenuti proglas Uprave *Beogradskog Gajreta* od 15. februara 1930. godine mnogo doprinio da se pojedinci, općine i odbori raznih ustanova i vakufskih dobara svesrdno odazovu.

Za ovaj rad trebalo je i više ljudi. Zato je Upravni odbor proširen predstavnicima mnogih humanih društava u Beogradu. Čitav niz sjednica utrošen je na pripremama planova i rasporedu odaja Doma, za čije se staranje poduzeo poznati beogradski arhitekta i docent univerziteta Bogdan Nestorović. A kad su planovi bili gotovi i odobreni, još je veća briga bila naći dobrog majstora, koji će voditi izgradnju.

Povodom izgradnje *Gajretovog* studentskog doma u Beogradu, Glavni odbor *Gajreta* u Sarajevu obratio se 28. novembra 1931. godine Kraljevskoj banskoj upravi Drinske banovine sa molbom da se ovo Društvo „oslobodi od plaćanja banovinske takse na ulaznice od zabave koju priređuju sadašnji i bivši pitomci ‚Beogradskog Gajreta‘ uz pripomoć sarajevskih kulturnih društava na dan 19. 12. 1931. godine u prostorijama Narodnog pozorišta a čiji je čist prihod namijenjen za podizanje Doma *Beogradskog Gajreta*“.⁶

S obzirom na cilj kojem je namijenjen prihod ove zabave, a na osnovu člana 34 Pravilnika o banovinskim taksama za 1931/32. godinu, odlučeno je „da se oslobodi od plaćanja takse na ulaznice zabave koje priređuju pitomci ‚Beogradskog Gajreta‘ uz pripomoć sarajevskih kulturnih društava na dan 19. 12. 1931. godine u prostorijama Narodnog pozorišta“.⁷

Spomenutom apelu za izgradnju Doma odazvali su se i bivši pitomci i pitomice *Beogradskog Gajreta* okupljeni u Sarajevu, koji su 2. oktobra

⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine, 884/31.

⁷ Arhiv Bosne i Hercegovine, 884/31.

1931. godine održali svečanu akademiju u prostorijama Pjevačkog društva *Gajret* u Sarajevu. Čist prihod od ove akademije poslat je u korist gradnje *Gajretovog* Doma u Beogradu.

Na podizanje Doma i njegovu potpunu instalaciju utrošeno je oko tri miliona dinara. Dobrovoljnih priloga je dobijeno u novcu jedan milion i pedeset hiljada a u materijalu oko 50.000 dinara. Među prilagačima na prvom mjestu bio je Kralj Aleksandar, koji je bitno doprinio da se zidanje Doma na vrijeme završi.

Izgradnja je povjerena Građevinskom preduzeću „RAD” u Beogradu, s inženjerom Veljkom Miloševićem na čelu.

Iz jednog izvještaja saznajemo da je njegova izgradnja koštala ukupno 2,710.309,90 dinara. Ova suma isplaćena je od značajnih dobrovoljnih priloga u novcu i građevinskom materijalu (1,018.691), hipotekarnog zajma (1,370.657) i društvene ušteđevine (292.037).

I konačno, 14. juna 1931. godine, počela je izgradnja jednom prigodnom skromnom proslavom. Svečanost je počela dovom hafiza Abduselama Džumhura, vojnog imama i blagajnika Upravnog odbora *Beogradskog Gajreta*.

Poslije dove, Hasan Rebac, direktor Vakufske direkcije u Skoplju, pročitao je sljedeću povelju:

U Beogradu, prestolnici Kraljevine Jugoslavije, 14. juna 1931. godine (po Hidžri 22. Muharema 1350. godine) za vrijeme srećne vladavine NJ. V. kralja Aleksandra I Karađorđevića, velikog dobrotvora Gajreta udaren je 14. juna 1931. godine temelj ovoga doma u kome će se omladina islamske vjere vaspitavati u ljubavi za svoga kralja, svoj jugoslovenski narod, u požrtvovanju za otadžbinu i osjećanju dužnosti i svjesnosti u svakom poslu kome se bude posvetila.⁸

Povelju je uzidao u temelje Doma predsjednik *Beogradskog Gajreta* Đurađ Josipović, koji je tom prilikom održao govor u kojem je, između ostalog, rekao:

Danas je sigurno najsvečaniji dan u životu ,Beogradskog Gajreta Osman Đikić’, jer se danas svečano polaže temelj njegovu, mnogo željenu domu, a time se u isto vrijeme daje najjasniji dokaz da je ideja Gajreta naišla na dobar prijem i razumijevanje a ujedno se daje i jedna

⁸ *Gajret*, Hajrudin Bujukalić, student, *Svečano polaganje kamena temeljca doma Beogradskog Gajreta Osman Đikić u Beogradu*, Izvještaj za 1930/31, 362.

nova podloga i jaka garancija za uspješan rad i u budućnosti. Ovaj će dom nositi ime Osmana Đikića, našeg velikog kulturnog radnika i nacionalnog borca, u kome će Gajretova omladina imati svetao uzor i lijep primjer u svom životu i radu.⁹

Na završetku ove svečanosti hor studenata i studentkinja otpjevao je himnu. Svečanosti je prisustvovao i tadašnji reis-ul-ulema hafiz Ibrahim ef. Maglajlić, koji je samo dva dana prije toga izabran na tu funkciju.

Podignut je veoma savremen Dom, u koji su se studenti uselili 1. decembra 1932. godine. Na mjestu gdje je prije stajala oronula daščara, nikla je monumentalna građevina, koja je svojom arhitektonskom ljepotom i veličinom ukrasila cio palilulski kraj. Zgrada je bila na uglu Dalmatinske i Velbuške ulice, imala je dva krila i obje strane su dobile svoje zasebne ulaze. Jedno krilo Doma bilo je namijenjeno ženskom internatu, a drugo muškom. Zgrada Doma zauzimala je prostor od 750 m², a Dom je imao baštu i veliko dvorište.

Svečano otvaranje Doma

U nedelju 27. novembra 1932. godine otvoren je na najsvečaniji način Dom *Beogradskog Gajreta* kao kruna višegodišnjeg napornog rada njegovih pregalaca, kao ponos svih Muslimana u Jugoslaviji. To je i istaknuto u listu *Gajret*, povodom otvaranja ovog Doma.

Svečanost otvaranja Doma bila je također manifestacija *Gajretove* ideje da ostvari nekadašnji san siromašnih studenata.

Od kolikog je značaja ova proslava bila za sam Beograd vidi se po tome što joj je prisustvovao veliki broj najuglednijih ličnosti iz Beograda.

Svečanost otvaranja Doma počela je govorom reis-ul-uleme hafiza Ibrahima ef. Maglajlića, koji je rekao:

Veoma sam zadovoljan što mi se pružila prilika da sudjelujem u svečanosti otvaranja ovog lijepog i impozantnog đaćkog doma i da tom prilikom uputim nekoliko toplih riječi sakupljenoj omladini, toj nadi i uzdanici našeg naroda i otadžbine. Darežljivosti dobrih i plemenitih ljudi, radom i naporima iskrenih rodoljuba, podignut je ovaj Dom i posvećen našoj omladini koja se bavi naukom. Nauka je moć i izvor mudrosti, koja otkriva sve istine i omogućava čovjeku

⁹ Gajret, Hajrudin Bujukalić, student, *Svečano polaganje kamena temeljca doma Beogradskog Gajreta Osman Đikić u Beogradu*, Izvještaj za 1930/31, 363.

da na prvom mjestu upozna onu apsolutnu, najveću i najsavršeniju istinu, Boga, njegova velika djela i čudesa”.¹⁰

Nakon njegovog obraćanja i proučene dove, obratio se predsjednik *Beogradskog Gajreta* Đurađ Josifović, koji je, između ostalog, rekao:

„Beograd, naše nacionalno središte, srce našeg kulturnog života i političkog opstojanja, bio je još davno prije ujedinjenja duhovni centar, žarište nacionalne svijesti i vjesnik bliske slobode. Ni naša braća islamske vjere nisu zaostajala, i oni su svoj nacionalni ponos i svijest pokazali u borbama protiv neprijatelja. Iz njihovih redova stvorila se jedna jaka grupa svjesne i borbene omladine, koja je sa omladinom drugih vjera radila na djelu nacionalnog buđenja i vaspitanja. Ova je omladina bila zagrijana borbenim duhom, uvjerena da se sloboda ne poklanja niti dobija već se ona osvaja, zadobija. Najizrazitiji predstavnik ove grupe kod naše braće islamske vjere bio je Osman Đikić, koji je predstavljao oličenje nacionalne svijesti i napora“.¹¹

Pošto je hor studenata i studentkinja otpjevao narodnu himnu, otvaranje Doma pozdravilo je nekoliko delegata.

Direktor vakufa u Skoplju Hasan Rebac prenio je pozdrave Vakufsko-mearifskog vijeća, Direkcije i svih Muslimana Vardarske i Zetske banovine.

Vrlo temperamentan govor održao je narodni poslanik Mustafa Mulalić, koji je više puta bio prekidano burnim odobravanjem i poklicima.

Pošto su završeni pozdravni govori, mješoviti hor studenata i studentkinja otpjevao je nekoliko vrlo dobro uvježbanih prigodnih pjesama.

Rad Gajretovog Doma

Prema Pravilniku *Gajretovog* Doma, u njemu su mogli biti primljeni redovni studenti Beogradskog univerziteta i redovne učenice viših stručnih škola u Beogradu. Prvenstvo su imali oni koji su pokazali odličan uspjeh u naukama, besprijekornog su vladanja i siromašnog stanja. Od prijavljenih kandidata primali su se u prvom redu Jugosloveni

¹⁰ *Gajret*, god. XIII, br. 22, 16. decembar 1932, 367.

¹¹ *Gajret*, god. XIII, br. 22, 16. decembar 1932, 368.

islamske vjere. Molbe za prijem slali su Upravnom odboru *Beogradskog Gajreta*, najdalje do 15. avgusta. Uz molbu, u kojoj unaprijed potvrđuje da će poštovati Pravilnik Doma, odluke Upravnog odbora, naredbe upravnika, kandidat koji je želio da bude primljen u Dom, trebalo je da podnese sljedeća dokumenta:

- upisnicu, a poslije prvog semestra još i potvrdu o pismenim radovima, vježbama u seminarima, kolokvijima, a zatim i svjedočanstvo o ispitima na vrijeme položenim. Kandidati koji tek stupaju na Univerzitet ili višu stručnu školu moraju podnijeti svjedočanstvo o položenom ispitu zrelosti, odnosno svjedočanstvo koje se za određenu školu traži;
- rodni list;
- izjavu da će se pokoravati propisima internatskog života;
- uvjerenje o imovnom stanju i plaćanju poreza;
- uvjerenje općinske vlasti o broju članova u porodici, maloljetnih i punoljetnih i njihovim zanimanjima;
- uvjerenje o zdravlju;
- tačnu adresu svoga prebivališta.

Upravni odbor *Beogradskog Gajreta* je prema podnesenim podacima određivao koji kandidati su primljeni besplatno, a koji treba da plaćaju od 200 do 600 dinara mjesečno, prema svom imovnom stanju. Studenti i učenici srednjih škola potpuno siromašnog stanja imali su u Domu besplatno izdržavanje (stan, hranu, ogrijev, osvjetljenje, pranje rublja, liječenje i kupatilo). Ostali studenti i učenici plaćali su za svoje izdržavanje prema svom imovnom stanju do 600 dinara mjesečno. Svi studenti, kako oni koji su plaćali za svoje izdržavanje u Domu, tako i besplatni, plaćali su mjesečno 50 dinara za inventarske troškove. Neposredna briga nad pitomcima bila je u nadležnosti prefekta ili upravnika, koji je obično bio prosvjetni radnik, a postavljao ga je Upravni odbor *Beogradskog Gajreta*. Dužnost upravnika bila je da se stara o pitomcima, vrši nadzor, a također da preko školskih vlasti prati njihov uspjeh u školi. Duže vremena tu dužnost u Domu *Beogradskog Gajreta* obavljao je Muhamed Ćemalović, koji je istovremeno vršio i druge značajne funkcije u okviru *Beogradskog Gajreta* a kasnije je upravnik Doma bio Midhat Šamić.

Internatska uprava podsticala je kod pitomaca smisao za razvijanje društvenog života, koji se odvijao kroz rad raznih sekcija i udruženja, kao i smisao za štednju i zadrugarstvo kroz osnivanje zadružnih pomoćnih

fondova za štednju i međusobnu pomoć pitomaca. Iz tih fondova je pružana materijalna pomoć izuzetno siromašnim pitomcima. Također, iz ovog fonda su dijeljene pozajmice za nabavku knjiga i sl. U Domu se strogo vodilo računa i o zdravstvenom stanju pitomaca.

Zaključak

Kao što je osnivanje sarajevskog *Gajreta* 1903. godine značilo epohalan događaj u historiji bosansko-hercegovačkih Muslimana i početak akcije za njihov kulturno-prosvjetni preobražaj, od nemale važnosti za muslimanski svijet u Bosni i Hercegovini je osnivanje *Beogradskog Gajreta*. Zaslugom sarajevskog *Gajreta* prokrčen je put školovanju bosanskohercegovačkih Muslimana i omogućeno da se pod teškim uvjetima obrazuje u raznim srednjim, stručnim i visokim školama kao i u savremenim zanatima nekoliko hiljada Muslimana. *Beogradski Gajret*, pak, nastavio je kulturno-prosvjetnu misiju sarajevskog *Gajreta*, i omogućio da jedan broj te omladine, naročito one ženske, nastavi i završi univerzitetske studije, posebno od 1932. godine, kada je za te potrebe sagrađen *Gajretov* studentski Dom, kroz koji je prošlo nekoliko stotina studenata, uglavnom Muslimana.

Naročito je velika zasluga *Beogradskog Gajreta* u školovanju muslimanske ženske omladine, i u tome je veliku ulogu imalo formiranje ženskog internata 1926. godine u kome su bile smještene djevojke sa dosta pristojnim uvjetima življenja.

O udjelu *Beogradskog Gajreta* u školovanju muslimanske omladine u Beogradu i doprinosu da se taj broj iz godine u godinu povećava, govori podatak da je 1922/23. godine na Beogradskom univerzitetu bilo upisano samo četiri studenta Muslimana, dok ih je školske 1939/40. godine bilo 419.

Naročito je velika zasluga *Beogradskog Gajreta* u školovanju muslimanske ženske omladine. Tako je 1930/31. godine bilo svega sedam Muslimanki na svim univerzitetima u zemlji, dok je 1938/39. godine *Beogradski Gajret* izdržavao 28 Muslimanki, od 36 koliko ih je pohađalo nastavu na fakultetima Beogradskog univerziteta.

Izgradnjom društvenog doma stvoreni su uvjeti za stanovanje preko 150 studenata i studentkinja godišnje. Dom – internat *Beogradskog Gajreta* bio je moderan, u duhu savremenih internata, smješten u vlastitu trospratnu zgradu sa izlazom na dvije ulice i sa odvojenim internatima

za ženske i muške pitomce. Dom je svojom veličinom i izgledom pružao imponozantnu sliku. Ovakvih domova je bilo malo u tadašnjoj državi.

Ostvarena je i svekolika saradnja sa Beogradskim univerzitetom. Kao kruna te saradnje je dodjela nagrada studentima za najbolje naučne radove (temate) čime se akademska omladina podsticala na stručno i naučno usavršavanje.

Debatni klubovi, rasprave, polemike, sticanje retoričkih vještina – bio je to dobar osnov za ulazak u svijet nauke. Za mnoge je to bila platforma za sticanje najvećeg naučnog zvanja – doktora nauka.

Beogradski Gajret bio je središte društvenog, kulturno-prosvjetnog, nacionalnog i drugog korisnog stremljenja pitomaca – studenata. Jedan dio ovih sadržaja ostvarivao se preko rada sekcija koje su formirane u Domu. Pitomci su bili članovi literarne, muzičke, pjevačke, dramske sekcije i hora koje su afirmirale njihove lične i umjetničke sklonosti. Formiranje Udruženja studenata – pitomaca *Beogradskog Gajreta* bilo je na tragu nastojanja da se preko zabava, programa (ponekad svečanog karaktera i određenog povoda), muzičkih koncerata, pozorišnih predstava, igranki i sl., pred publikom predstavi i afirmira njihov talenat.

Zabave koje izvode pitomci već su stekle svoju stalnu publiku. U prvim redovima sjedi krem beogradskog društva i zvaničnici. Programi se izvode u Narodnom pozorištu, Francuskom klubu, prostorijama Ratničkog doma, Studentskom domu. Sa programom gostuju u Leskovcu, Nišu, Mostaru, u posjetu im dolaze članovi *Gajreta* iz Sarajeva i Mostara da se svojim programom predstave beogradskoj publici.

Na kraju treba reći da je *Beogradski Gajret* u potpunosti ostvario svoju kulturno-prosvjetnu misiju omogućivši školovanje velikog broja muslimanske omladine.

BELGRADE GAJRET "OSMAN ĐIKIĆ"

Nadir Dacić

Summary

The work is based on an extensive research of archives, which is mostly represented through well preserved archive of the society Gajret. It has been kept in the National archives of Bosnia and Hercegovina, Historical archives and archives of the Gazi Husrev-Beg Library in Sarajevo, then in the Yugoslavian Archives of and Archives of Serbia in Belgrade. A significant number of documents related to the work of the "Belgrade Gajret" which is kept in the archives was published in these thesis.

The aim of this thesis is to show the historical conditions and circumstances under which the society Gajret was formed in 1903. and how it was developed since its establishment to the liquidations in 1941. The other aim is to answer the questions of how and in which way during its few decade of existence, its work has been effected cultural, political and, in general, social life of the Muslims in Bosnia and Hercegovina and other areas. As the essence topic in this thesis would be showing every aspect of the work of "The Belgrade Gajret", related to that we have to show how this society managed to meet and fulfill its main goal of existing, and that was the facilitation of schooling Muslim youth, mainly from Bosnia and Hercegovina at the University and other high schools in Belgrade.

Keywords: Gajret, Belgrade Gajret, society, Muslims, students, descendants, Gajret dorm, Osman Djikic, schooling.

Izvori i literatura

Izvori:

- Arhiv Srbije i Crne Gore u Beogradu.
- Arhiv Srbije u Beogradu.
- Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu.
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.
- Arhiv SANU Beograd.

Literatura:

- Balagija, Abduselam, *Uloga vakufa u verskom i svetovnom prosvjećivanju naših muslimana*, Beograd, 1933.

- Bandžović, Safet, „O djelovanju Gajreta u Sandžaku između dva svjetska rata“, *Novopazarski zbornik*, br. 14, Novi Pazar, 1990.
- Bećović, Uzeir, *Gajret u Pljevljima*, Podgorica, 2007.
- Dizdarević, Faruk, *Gajret u Priboju*, Zavičajni muzej, Priboj na Limu 2004.
- Dacić, Nadir ef., *Društvo Gajret u Prijepolju i njegova kulturno-prosvjetna djelatnost*, Prijepolje, 2007.
- Dacić, Nadir ef., *Gajret u Sjenici*, Prijepolje, 2009.
- Dacić, Nadir ef., *Gajret u Novoj Varoši*, Prijepolje, 2011.
- Dacić, Nadir ef., *Gajret u Prijepolju (1921–1941)*, Drugo dopunjeno izdanje, Prijepolje, 2012.
- Kačapor, Sait, *Školstvo u Novom Pazaru i okolini od 1918. do 1941. godine*, Novi Pazar, 1987.
- Kemura, Ibrahim, *Značaj i uloga Narodne uzdanice u društvenom životu Bošnjaka (1923–1945)*, Sarajevo, 2002.
- Kemura, Ibrahim, *Uloga Gajreta u društvenom životu Muslimana u Bosni i Hercegovini (1903–1941)*, Sarajevo, 1986.
- Kraljačić, Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Sarajevo, 1987.
- Mulalić, Mustafa, *Orijent na Zapadu*, Beograd, 1936.
- Muratović, Vehbija, „Prosvjeta Sandžaka“, *Gajret*, br. 6, Sarajevo, 1940.
- Pejanović, Đorđe, *Kulturno-prosvjetna i socijalna društva u Bosni i Hercegovini za vreme austrijske vladavine*, Sarajevo, 1930.
- Sudžuka, Muhamed, *Naš problem*, Sarajevo, 1933.
- Hadžiahmetović, Ismail, *Narodna uzdanica u kulturnome i društvenome životu Muslimana Bosne i Hercegovine*, Tuzla, 1998.
- Hrabak, Bogumil, *Džemijet – organizacija muslimana Makedonije, Kosova, Metohije i Sandžaka 1919–1928.*, Beograd, 2003.

Gajretova izdanja:

- *Pravila Gajreta, društva za potpomaganje đaka muslimana iz Bosne i Hercegovine, koji uče na srednjim i višim školama u Bosni i Hercegovini i Austrougarskoj monarhiji*, Sarajevo, 1903.
- Izveštaj Glavnog odbora Gajreta za 1920/21. godinu, podnešen Glavnoj skupštini 24. jula 1921., Štamparija Bosanske Pošte u Sarajevu.
- *Pravila Beogradskog Gajreta Osman Đikić*, Beograd, 1923.
- *Spomenica Osmana Đikića povodom proslave petnaestogodišnjice njegove smrti 12. i 13. juni 1927.*, Mostar, 1927.
- *Kalendar Gajret*, za 1907, 1908, 1937, 1938, 1939, 1940 i 1941. godinu, Sarajevo, uredio i izdao Glavni odbor društva *Gajret*.
- Humo, Hamza, *Spomenica dvadesetpetogodišnjice Gajreta 1903–1928.* Izdao Glavni odbor *Gajreta*, Sarajevo, 1928.
- *Pravila Beogradskog Gajreta Osman Đikić*, Beograd, 1934.
- Rad na ispitivanju našeg sela, Kulturno-socijalna sekcija Beogradskog Gajreta Osman Đikić, Sarajevo, 1940.
- Izveštaj Upravnog odbora Beogradskog Gajreta o radu za 1940. godinu, Beogradski Gajret Osman Đikić, Beograd, 1941.
- *List Gajret*.

Periodika i štampa:

- *Biser*, Sarajevo, 1912–914, 1918.
- *Politika*, Beograd, 1925.
- *Vreme*, Beograd, 1925.
- *Reč*, Beograd, 1925.
- *Novi Behar*, Sarajevo, 1927–1942, 1944–1945.
- *Hikmet*, Sarajevo, 1929–1936.
- *Glasnik Vrhovnog Starješinstva Islamske zajednice*, Sarajevo, 1933–1945, 1951.
- *Narodna uzdanica*, Sarajevo, 1933–1945.
- *Pravda*, Sarajevo, 1936–1941.